
ԲԱՌԱԲԱՐԴՄԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԸ ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ԼՈՒԻԶԱ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Յուրաքանչյուր կենդանի լեզու բարդ, շարունակ փոփոխվող մի համակարգ է, որն անընդհատ զարգանում է ու կատարելագործվում: Լեզվի՝ որպես համակարգի նման հարափոփոխ հատկության արտահայտություններից մեկն էլ նոր միավորներով նրա բառային կազմի համալրումն է, որը տեղի է ունենում նոր բառերի՝ նորաբանությունների հաշվին: Նորաբանությունները լեզվաբանության մեջ ուսումնասիրության նյութ են դառնում թե՛ բովանդակային, թե՛ կառուցվածքային առումով: Նորաբանությունների կառուցվածքային քննությունը ցույց է տալիս, որ նոր բառեր ստեղծվում են հայերենի բառակազմական օրինաչափություններին համապատասխան: Հայերենի բառակազմական համակարգում առանձնացվում են բառակազմության *տիպ*, *եղանակ* և *միջոց* հասկացությունները¹: Բառապաշարի համալրման գործընթացում էական դեր ունեն լեզվի բառակազմական եղանակները՝ ածանցումը, բառաբարդումը և հապավումը: Հարկ է նշել, որ այս եղանակների գործուն կիրառությամբ է պայմանավորվել գրական հայերենի բառակազմական համակարգի զարգացման հիմնական ուղղությունը, և առավելապես այս եղանակներով է ընթանում նորաբանությունների՝ նորակազմ բառերի առաջացումը:

Մենք ուսումնասիրության նյութ ենք դարձրել բառաբարդումով ստեղծված նորաբանությունները՝ փորձելով առանձնացնել այն կաղապարները, որոնք առավել գործուն են նորաբանությունների ստեղծման գործընթացում: Նկատենք նաև, որ նորակազմ բարդությունները առավելապես համադրական տիպի կազմություններ են՝ բաղադրիչների ստորադասական հարաբերությամբ:

Ձևաբանական մոտեցմամբ բառաբարդումը կարելի է բնորոշել որպես երկու կամ ավելի հիմնական ձևայինների միավորում արդեն շրջանավոր կամ նոր իմաստի մեջ, ինչպես՝ զինաշուկա < զենքի շուկա, լուսագիր < արք: Երկու դեպքում էլ ստեղծվում են լեզվական միավորներ՝ բառեր. սակայն մի դեպքում նոր ձևի մեջ նոր իմաստ չի արտահայտվում, մյուս դեպքում երկուսն էլ առկա են:

Բառաբարդումը բնորոշվում է տարբեր կերպ: Այսպես, բարդացումը կամ բառաբարդումը բառակազմության (բառաստեղծման) հիմնա-

---

¹ Տե՛ս Լ. Հովսեփյան, Բառակազմության տիպեր, եղանակներ և միջոցներ, «Ձառուկայական ընթերցումներ-2009», ժողովածու, Եր., 2009, էջ 102:

կան դրսևորումներից է, երբ «պարզ, ածանցավոր բառերի կամ արմատների համակցումով ստեղծվում են բառեր կամ նոր բառեր»²: Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ ընդգրկվել է նաև բարդության ածանցումը: Կամ՝ «Բառաբարդությունները ստեղծվում են ոչ միայն նոր հասկացություններ արտահայտելու պահանջով, այլև երկու կամ ավելի իմաստներ մեկ բառով արտահայտելու անհրաժեշտությամբ, որ հաղորդակցման առավել տնտեսված և արտահայտիչ միջոց է»³: Կառուցվածքային առումով բարդությանը տրված բնորոշումներում ուշագրավ է Գ. Ջահուկյանի դիտարկումը. «Բարդությունն ամենից առաջ բնութագրվում է բաղադրիչների մեկից ավելի թվով...: Սակայն բարդության, հատկապես հայերենի բարդության բնական տիպը երկբաղադրիչությունն է. եթե բարդ բառն իր կազմում ունենում է երկուսից ավելի արմատական բաղադրիչ, ապա դրանք բաղադրվում են ոչ թե միաժամանակ, այլ երկանդամորեն...»⁴ (հմմտ. գրադարանավար - գրադարան+(ա)+վար):

Եթե բարդության բաղադրիչների քանակի ինդրում լեզվաբանների մոտեցումները հիմնականում նույնանում են (հմմտ. «...մեկից ավելի...» (Գ. Ջահուկյան), «...երկու կամ ավելի...» (Է. Աղայան)), ապա ըստ կառուցվածքային-բառակազմական առանձնահատկության է. Աղայանը բարդություն է անվանում «այն համադրական բաղադրությունը, որ իր կազմում միավորում է երկու կամ ավելի հիմնական ձևույթներ...»⁵: Բարդության կառուցվածքային տիպերի (կաղապարների) մեջ առանձնանում է նաև բարդության ածանցումը կամ բարդաձանցումը: Բարդ ածանցավոր բառերի բնույթի ըմբռնման վերաբերյալ հետաքրքիր դիտարկում ունի Գ. Ջահուկյանը, ըստ որի՝ սրանք «ըստ սերման երկ-

² Զ. Պետրոսյան, Հայերենագիտական բառարան, Եր., 1987, էջ 109:

³ Մ. Էլոյան, Բառագիտություն. Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 1, Եր., 1979, էջ 251:

⁴ Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Եր., 1989, էջ 214: Երկուսից ավելի բաղադրիչ ունեցող բարդ բառերը նա անվանում է հարաբարդ կամ բազմաբարդ: Ի դեպ, նման (երկուսից կամ երեքից ավելի) կազմությունները ռուս լեզվաբանության մեջ դասվում են դիպվածային բառակազմության (окказиональное словообразование) շարքին (տե՛ս **Фельдман Н. И.** Окказиональные слова и лексикография, «Вопросы языкознания», № 4, 1957, էջ 66):

⁵ Տե՛ս Է. Աղայան, Հայոց լեզու, Ա պրակ (Բառագիտություն), Եր., 1980, էջ 429: Հեղինակի նման մոտեցումը պայմանավորված է բաղադրյալ բառերի քննության համաժամանակյա մոտեցմամբ ի տարբերություն նախորդների (Մ. Աբեղյան, Գ. Սևակ), որոնց՝ բաղադրյալ բառերի եռյակ դասակարգումը (հարադրական, կցական և իսկական, այնուհետև՝ միայն իսկական և անիսկական) տարաժամանակյա մոտեցման արդյունք էր, որով նրանք «նպատակ ունե(ի)ն ներկայացնելու բարդ բառերի կազմության տեխնիկայի զարգացման աստիճանները կամ աստիճանավորումները...» (Է. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 431): Փաստորեն է. Աղայանը չի մերժում նախորդ դասակարգումների էությունը, սակայն հավելում է, որ «համաժամանակյա հայեցակետով և բաղադրյալ բառերի կառուցվածքային-բառակազմական հիմնական առանձնահատկություններով բաղադրյալ բառերը բաժանվում են երկու տեսակի՝ վերլուծական և համադրական բաղադրությունների: Դրանով իսկ **բարդություն** տերմինը տրվում է միայն այն բառերին, որոնք ներկայացնում են երկու կամ ավելի հիմնական ձևույթների միավորումը մեկ բառում» (Է. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 431-432):

բնույթ են, այսինքն՝ ածանցավոր բառերը կարող են բարդվել (կայարանատուն), և բարդ բառերը կարող են ածանցվել (գեղարվեստական)»⁶:

Հարկ է նշել, որ այս եղանակ(ներ)ով լեզվում չեն ստեղծվում բացարձակ նոր միավորներ, նորակազմություններ (լայն առումով). դրանք, ըստ էության, նոր են այնքանով, որ առաջացել և առաջանում են լեզվում գոյություն ունեցող միավորների նոր համակցություններից՝ բույեավճար = բույե+վճար, այդպես էլ՝ գերխանութ = գեր+խանութ, ՌԴ = Ռուսաստանի Դաշնություն:

Ժամանակակից հայերենի համար ընդունված է բառաբարդման երեք ճանապարհ՝ ա) լեզվում եղած բառակազմական կադապարներից կամ բառակազմական համաբանությամբ, բ) շարահյուսական կապակցություններից, գ) պատճենումներից:

Այս ճանապարհներից ամենաարդյունավետը առաջինն է, երբ նոր բարդություններ ստեղծվում են բառակազմական համաբանությամբ:

Բառապաշարային նորակազմությունները (տվյալ դեպքում բառակազմությամբ) համաժամանակյա մոտեցմամբ ուսումնասիրելու պարագայում, անշուշտ, հաճախ դժվար է լինում տարբերակել, թե տվյալ կազմությունը բառակապակցության կրճատումից, թե առկա բառակազմական կադապարի նմանակումից է առաջացել: Մենք փորձել ենք ցույց տալ, թե ժամանակակից փուլում բարդության որ տեսակներն են ավելի կենսունակ, բառաբարդման որ կադապարներն են ավելի հաճախ հանդիպում:

Այդ առումով նորակազմ բարդությունների մեջ, ըստ բառակազմական տեսակների ու կառուցվածքային առանձնահատկությունների, պետք է առանձնացվեն հետևյալ տեսակները՝ ա) բուն կամ իսկական, բ) կցական, գ) կրկնական և դ) հատվածական: Եվ պետք է նկատել, որ քանակական առումով գերակշռում են իսկական բարդությունները, որոնք կարելի է դասակարգել մի քանի եղանակով. ա) ըստ բաղադրիչների միացման ձևի (հոդակապով և առանց հոդակապի), բ) ըստ բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության, գ) ըստ բաղադրիչների թվի (երկանդամ, եռանդամ, քառանդամ): Բարդությունները ներկայացնելիս հաշվի է առնվում նաև բաղադրիչների քերականական հարաբերությունը՝ ա) համադասական, բ) ստորադասական:

Բաղադրիչների ստորադասական հարաբերությամբ կապված բարդություններ

Համադրական կազմություններ: Բարդության այս տեսակը ամենագործունն է հայերենի բառակազմության մեջ: Մրանց բնորոշ են ինչպես հոդակապավոր, այնպես էլ անհոդակապ համադրական ձևերը (հմմտ. գրասեղան, գրքաց):

Բաղադրիչների քանակով հայերենի համար բնորոշ են այս տեսա-

⁶ Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 228:

կի երկբաղադրիչ, հազվադեպ՝ եռաբաղադրիչ կազմությունները:

Երկբաղադրիչ կազմություններում, որպես կանոն, լրացյալը (այսինքն՝ բարդության հիմնական իմաստը արտահայտողը) երկրորդ բաղադրիչն է (հմմտ. զգեստապահարան «զգեստի պահարան»), իսկ եռաբաղադրիչներում՝ երրորդը (հմմտ. հեռախոսահամար «հեռախոսի համար»)⁷: Շարահյուսական կապի տեսակետից այդ բաղադրիչների մեծ մասը (հատկապես՝ բուն բարդությունների) ձևավորվում է որոշիչ-որոշյալ (հմմտ. ծիրանագույն «ծիրանի գույն»), հատկացուցիչ-հատկացյալ (հմմտ. մարտադաշտ «մարտի դաշտ»), ուղիղ խնդիր-խնդրառու (հմմտ. քաղցրասեր «քաղցր սիրող») կառույցներից:

Նորակազմ բարդությունների համար կարելի է առանձնացնել հետևյալ կաղապարները՝ ա) գոյական+գոյական, բ) ածական+գոյական, գ) թվական+գոյական, դ) դերանուն+գոյական, ե) բայարմատ (բայահիմք կամ դերբայ)+գոյական: Բհարկե, այս կաղապարները գործունության առումով հավասարազոր չեն. նորակազմություններում առավել գործուն ու հաճախադեպ են գոյական+գոյական, ածական+գոյական և բայ+գոյական կաղապարները⁸:

1. Գոյական+գոյական կաղապարով առավելապես ձևավորվում են գոյականներ (թե՛ հոդակապով, թե՛ անհոդակապ հիմնականում երկբաղադրիչ իսկական բարդություններ): Այսպիսի ձևերում առաջին բաղադրիչը հիմնականում լրացնում է երկրորդին և արտահայտում է սեռական հոլովածնի իմաստ, ինչպես *մանկաշխարհ, մարդաքանակ, բեռնաքանակ, հողահատված, վարկանիշ (ռեյտինգ), կապուղի, մաշկածալք, կյանքուղի, հարցատեսակ, հարցահանդես, հարցամարտ, հարցատարափ, զինաշուկա* և այլն:

Նորակազմ երկբաղադրիչ բարդություններում փոքր թիվ չեն կազմում նաև բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ կազմությունները, ինչպես *հեռախոսասարք*=հեռախոսային սարք, *հոգեաշխարհ*=հոգեկան (հոգևոր) աշխարհ, *մարզագործիք* (մարզ.)=մարզական գործիք, *բեմաշխարհ* (թատր.)=բեմական աշխարհ, *գունամատիտ*=գունավոր մատիտ, *հանրահավաք* (հս.-քղք.)=հանրային (հանրության) հավաք, *եթերաժամ*=եթերային ժամ, *ուժապայքար*=ուժային պայքար և այլն:

Պետք է նշել, որ այսպիսի կազմություններում նկատվում է որոշ ձևայինների (հիմնականում առաջնաբաղադրիչների) բառակազմական ակտիվացում: Այսպես, **կենս(ա)**- արմատը՝ որպես առաջնաբաղադրիչ, բավական հաճախադեպ է. վերջին շրջանում այս բաղադրիչով կազմ-

⁷ «Այն հազվագյուտ դեպքերում, երբ առկա է հակադարձ հարաբերությունը (հունական ձևերի հին պատճենմամբ (արժանահավատ...մայրաքաղաք)), բարդության բաղադրիչները մասամբ իմաստավորվում են սովորական հարաբերությամբ (մայրաքաղաք «մայր քաղաք» և ոչ «քաղաքների մայր»), մասամբ դիտվում որպես արժանի հավաստի, ...բառակապակցություններից ստացված ձևեր...» (**Գ. Ջահուկյան**, նշվ. աշխ., էջ 220):

⁸ Այս մասին մանրամասն տե՛ս **Ա. Մարտիրոսյան**, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառակազմական կաղապարները, Եր., 2007:

վել են բազմաթիվ բարդություններ⁹ (նաև բարդ ածանցավոր բառեր), ինչպես՝ *կենսագոյություն, կենսադիրք, կենսախաղ, կենսակոնիվ, կենսամատենագիրք, կենսամատյան, կենսավառարան, կենսափրկություն, կենսաքայքայում, կենսամատենագիտություն, կենսաանհրաժեշտություն* և այլն:

Բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ նորակազմ բարդություններում հանդիպում են նաև կազմություններ, որոնց լրացում բաղադրիչը (նաև գերադաս բաղադրիչը) այնպիսի արմատ է, որը ինքնուրույն (բառային) գործածություն չունի, ինչպես՝ *ճեպածողով, ճեպասուլիս, ճեպացուցահանդես, էլեկտրակիրթառ, էլեկտրաերգեհոն, գեղալող* (մարզ.), *լրահեն, ջրադուր, տեսահեն, խաղահեն, համակարգչահեն* և այլն:

Նկատենք, որ այս կաղապարով եռաբաղադրիչ¹⁰ (բազմաբաղադրիչ) նորակազմությունները բավականին քիչ են և կազմվում են ինչպես երկբաղադրիչ լրացում+գերադաս անդամ (օրինակ՝ հատկացուցիչ-հատկացյալ՝ *ծխախոտափող* = ծխախոտի փող, *ծխախոտահումք* = ծխախոտի հումք, *առևտրասրահ* = առևտրի սրահ), այնպես էլ լրացում+երկբաղադրիչ բարդություն (ինչպես՝ *երկրաջրոլորտ* (երկրբ.) = երկրագնդի ջրային ոլորտը) ձևով:

2.Ածական+գոյական կաղապարով կազմությունները մեծ մասամբ բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ հոդակապով բարդություններ են՝ առավելապես գոյականներ, ինչպես՝ *գուգալող* (մարզ.), *խտապնակ* (տեխ.) (հմմտ. լուսապնակ, լազերային սկավառակ, CD), *սեղմապնակ* (տեխ.) (հմմտ. compact disk), *խտասալիկ* (DVD սկավառակ), թեթևատլետ (մարզ.) և այլն: Այս կաղապարով ածականները թվով ավելի քիչ են, օրինակ՝ *դալկամիտ, երկարաթերթ, խառնիքայլ, կանաչաբույր, կիսավճար* և այլն:

Նկատելի է որոշ ձևույթների (առաջնաբաղադրիչների) բառակազմական ակտիվացում, ինչպես՝ **հիմնա-** (հիմնական) արմատը, օրինակ՝ *հիմնածրագիր, հիմնապայման, հիմնապատկեր, հիմնառանցք, հիմնասկզբունք, հիմնախնդիր, հիմնահարց, հիմնադրամ, հիմնանյութ, հիմնակորիզ, հիմնապաշար* և այլն:

Նորակազմություններում փոքր թիվ չեն կազմում **բազմա-** առաջնաբաղադրիչով կազմությունները՝ առավելապես ածականի արժեքով¹¹, ինչպես՝ *բազմատուղիվածություն, բազմափեղկվածություն, բազմա-*

⁹ *Գենսա-* (հմմտ. ռուս. *гено-*) առաջնաբաղադրիչով կազմվում են նաև պատճենյալ ձևեր՝ *կենսադաշտ*<*биополе*, *կենսահամակարգ*<*биосистема*, *կենսահավելումը* <*биодобавка*, *կենսահոսք*<*биопотоки*, *կենսահարեկիչ*<*биотеррорист* և այլն:

¹⁰ Բազմաբաղադրիչ բարդությունների բաղադրիչները կազմվում են հոդակապով անհոդակապ ձևեր քիչ են կազմվում (հմմտ. հեծանվարշավ):

¹¹ Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ **բազմ-** (նաև կիսա-) սկզբնաբաղադրիչով կազմությունները միջին տեղն են գրավում թվականով և ածականով բարդությունների միջև՝ կիսագունդ...: Այդպես է նաև **բազմամարտ** բառը, որի հետ միասին կան նաև բուն թվականներով կազմություններ՝ *երկամարտ, եռամարտ, հնգամարտ...* (տե՛ս Գ. Ջահուկյան,

կարծություն (հմմտ. պյուրալիզմ), բազմաքայլություն, բազմամշակույթ, բազմամշակութային, բազմակուսակցություն, բազմակուսակցական, բազմօգտագործում (հմմտ. многоразовое использование), բազմաբեղմնավոր, բազմանպատակ, բազմաձեռնարկ, բազմագունավորում և այլն:

Նորակազմությունների մեջ բավական հաճախադեպ են **կիսա-** առաջնաբաղադրիչով կազմությունները, ինչպես՝ *կիսաերագ, կիսակիրթ, կիսահաղթանակ, կիսաճշմարտություն, կիսակծկվել, կիսակարելի, կիսահայացք, կիսաբարկություն, կիսաբացակա* և այլն:

3.Թվական+գոյական կաղապարով նորակազմությունները առավելապես երկբաղադրիչ հոդակապով և անհոդակապ կազմություններ են, հիմնականում կազմվում են քանակական թվականներով՝ բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ: Այսպես՝ *տասնաբանություն* (կրոն.), *հարյուրդրամանոց, եռացատկորդ* (մարզ.), *եռաճեղք, երկդիմույթ* (լեզվբ.), *եռանախագահ, եռանախագահություն* (հս.-քղբ.), *եռադրություն* («երեքի համադրություն»), *եռահատույթ* («երեք իրակությունների խաչաձևում»), *եռաստիճանություն, եռարժույթ* (լեզվբ.), *երկքարտանի, երկշաբաթյակ, երկսակագին* (տնտսզ.) < двухтарифный, երկքաղաքացի, երկքաղաքացիություն, մեկքայլանոց, մենաներկայացում ¹², մենաթատրոն, մեներգեցողություն (երաժշտ.), մենաօպերա, յոթնավարկած, յոթնամատունք, յոթլար և այլն:

Նշենք, որ դասական թվականներով նորակազմություններ գրեթե չեն հանդիպում, իսկ սակավ հանդիպողներն էլ ունեն դիպվածային արժեք, օրինակ՝ *առաջնախաղ, առաջնաելույթ* (дебют), *առաջինաբաղձություն*: Ընդհանուր առմամբ այսպիսի կազմությունները բավականին քիչ են հանդիպում և կիրառության մեծ հաճախականություն չունեն:

4.Դերանուն+գոյական կաղապարով նորակազմությունները՝ բաղադրիչների որոշիչ-որոշյալ հարաբերությամբ, քանակապես նույնպես բավականին քիչ են: Այսպիսի կազմություններում հիմնականում հանդես են գալիս **ամեն, ինքը, նույն, ամբողջ, այլ, յուր** դերանունները, որոնցից նոր բառերի կազմությանը առավել գործուն մասնակցում են **այլ, ինքն, ամեն**¹³ դերանունները: Ընդ որում՝ **այլ, այս, նույն, ամեն** դե-

նշվ. աշխ., էջ 221): Նշենք նաև, որ պատճենյալ կազմություններում **բազմ-** բաղադրիչը կարող է հանդես գալ նաև մակբայի գործառույթով (հմմտ. բազմօգտագործում<բազմակի օգտագործում<многократное использование):

¹² **Մեն-** առաջնաբաղադրիչով բառեր վկայված են դեռևս 5-րդ դարից (հմմտ. մենամարտ, մենաստան, մենակյաց, մենանալ, մենանոց, մենություն, մենավոր), որոնք հանդես են եկել բառակազմական գործառույթով: Ըստ Հր. Աճառյանի՝ «մեն կամ մեն գալիս է միայն ձևից՝ եա դառնալով է կամ է (միայն-մեյն-մեն-մէն)»(Հր. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. 3, Եր., 1977): Այսինքն **մեն-** ձևույթը մեկ թվականի բառակազմական տարբերակն է, որը այսօր էլ պահպանել է իր բառակազմական կենսունակությունը թվականի խոսքիմասային արժեքի մթազնումով:

¹³ **Ամեն-** առաջնաբաղադրիչով կազմությունների վերաբերյալ տարբեր կարծիքներ կան. արանք կամ համարվում են հոդակապով իսկական բարդություններ (եթե ընդունվում է, որ ամեն-ը բարդության կազմում պահպանում է իր նյութական իմաստը (արմա-

րանուններով նորակազմ բառերը դիպվածային կազմություններ են, ինչպես՝ *ամենածավալ, ամենամատյան, ամենամարդ, այլաշխարհ, այլընտրանք, այսաշխարհիկություն, նույնառձ, ինքնադժու, ինքնահաշտություն, ինքնահավելում, ինքնասեփականաշնորհում, ինքնագտնում, ինքնաձախսածածկում, ինքնակայացում, ինքնակոչում, ինքնահարցազրույց, ինքնօտարում*՝ն այլն:

5.Բայ կամ բայարմատ+գոյական կաղապարով ստեղծված նորակազմություններում երբեմն բայ բաղադրիչը, բացի բայական իմաստից, կարող է դրսևորել նաև այլ խոսքիմասային իմաստ, օրինակ՝ ածականի կամ գոյականի, ինչպես՝ *արգելաբառ, աշխատառձ* (աշխատելու կամ աշխատանքի ոձ), *բուժաշրջան* (բուժվելու կամ բուժական, բուժման շրջան), *բուժարարողություն, բուժընթաց, գրապարագա* (գրելու պարագա), *գրգռամիջոց, զարդաջուր, զսպաշապիկ* (զսպելու շապիկ), *ընթերցամոլություն, մարզահանդերձանք* (մարզվելու հանդերձանք կամ մարզական հանդերձանք), *մարզաիր, մարզատաղավար, պատժավիհ* (պատժելու կամ պատժի վիհ), *սնվելակարգ, ցատկահարթակ, քննաշրջան, քննակարգ, քննաեղանակ* և այլն:

Այս կաղապարով նորակազմությունների մեջ մեծ թիվ են կազմում **ընտրա-** բաղադրիչով ձևերը, որնցից շատերն ունեն դիպվածային բնույթ, ինչպես՝ *ընտրատարածք, ընտրախավ, ընտրակեղծիք, ընտրախուց, ընտրադավ, ընտրապաշտպան* և այլն:

6.Գոյական+ածական կաղապարով նորակազմություններն այնքան էլ մեծաթիվ չեն և երկբաղադրիչ կազմություններ են (թեև երկրորդ բաղադրիչ հանդիսացող ածականը կարող է բաղադրյալ լինել), ինչպես՝ *աստղաբաց, արցունքաթաց, ակնաշլացիկ, բարյուսախառն, գոյալեցուն, հմայքաշատ, ծավալաչափային, ձնակարծր, մոխրադեղին, աղմկամեկուսիչ, օձասառ* և այլն:

7.Գոյական+բայ կաղապարը բավական կենսունակ է նորակազմությունների ստեղծման գործընթացում. այս կաղապարով կազմություններում բարդության հիմնական իմաստը արտահայտում է բայարմատը, ինչպես՝ *ազգանպաստ, անդորրագուրկ, ակնարկախոս, ամբոխածին, ամպապարուր, աշխարհակործան, լանջարընթաց, խճապատկերող, կարաքանդվել, մասնաբաժանել, մատնաձայնել, նախագահամերժ, շնավարժ, սառցակաշկանդ, սահմանաչափ, վշտածուփ* և այլն:

8.Ածական+բայ կաղապարով կազմվում են ածականներ և գոյականներ, ինչպես՝ *թեքադիր, թեքացույց, սառնաշաղախ, պատեհածին, պայծառացիր, պայծառակերտել, նորաթոթով, կապտածուփ, թանձրաշաղախ, նենգաթյուրել, նենգամտել, նորադարձվել* և այլն:

տական արժեքը), կա՛մ համարվում են ածանցավոր կազմություններ (եթե ամեն-ը դիտվում է որպես նյութական իմաստից գուրկ և հանդես է գալիս որպես ածականի գերադրականության ցուցիչ):

9. Ածական+ածական կաղապարով կազմված նորաբանությունները առավելապես բաղադրիչների համադասական հարաբերությամբ կապված ձևեր են, իսկ ստորադասությամբ կապված ձևերում այդ կապը բավականին թույլ է արտահայտված, ինչպես *դառնափակ, դառնապերճ, դեղնալուռ, բժշկակենսաբանական, դժվարամատչ, դյուրջնջելի, կապտասառն, կապտասևահեր, կարմրահոծ, կիսառողջ, կիսակիրթ, կիսածածուկ, նորաթարմ, նորանկախ* և այլն:

10. Ղերանուն+բայ կաղապարում բավականին հաճախ են գործածվում **ինքն, ամեն** ղերանունները, ինչպես *ամենազգա, այլագրավ, ինքնաբեկել, ինքնաթաքույց, ինքնահյուսվել, ինքնահունչ, ինքնանետվել, ինքնապատկան, ինքնաառաջադրվել, ինքնասթափ, ինքնաքաշ, իրարատենչ* և այլն:

11. Մակբայ+բայ կաղապարով կազմված բարդություններում ակտիվություն են դրսևորում **միշտ, հեռու** մակբայները, ինչպես *մշտալեկոծ, մշտախայտ, մշտախլիրտ, մշտահարույց, մշտարծարծել, հեռահաս, հեռակառավարվող, մոտաբերել, արագացույց* և այլն:

12. Մակբայ+գոյական կաղապարով նույնպես բարդություններ են կազմվում, ինչպես *արագավազք, հավերժավրեժ, հավերժաբողոք, հավերժակնիք, մշտադմուկ, մշտայցելու* և այլն:

13. Թվական+բայ կաղապարով կազմությունները բավական քիչ են և դիպվածային արժեք ունեն, ինչպես *յոթնակարկառ, յոթնահյուս, եռնադատ, հազարափոխ*:

Այսպիսով կարելի է նկատել, որ համադրական բարդությունների բաղադրիչների միջև հարաբերությունը հիմնականում ստորադասական է:

Բաղադրիչների համադասական հարաբերությամբ կապված բարդությունները առավելապես վերլուծական կազմություններ են, որոնց բաղադրիչները կապված չեն լրացական հարաբերությամբ, և նրանց խոսքիմասային պատկանելությունը նույնանում է ամբողջ բարդության խոսքիմասային արժեքի հետ. գոյականներից կազմվում են գոյականներ, ածականներից՝ ածականներ: Նորակազմ համադասական բարդություններում քանակապես գերակշռում են գծիկով գրություն ունեցողները՝ իմաստային առնչակցություն ունեցող բաղադրիչներով, որոնք իմաստային առումով առավելապես դիպվածային կիրառություն ունեն, ինչպես *աղոթք-աղաղակ, բերդ-հայություն, գործընկեր-արվեստագետ, դող-թրթիռ, երգ-թալիսման, թանգարան-ինստիտուտ, խենթ-խնդրարկու, դիմում-բողոք, բողոք-նամակ, հաշիվ-ապրանքագիր, ճիչ-ժխոր, մեներգ-աղոթք, նստարան-քար, շնորհ-ընծա, վկա-բարեկամ* և այլն:

Ամփոփելով բարդությունների մասին ասվածը՝ կարող ենք եզրակացնել.

1. Բառաբարդման եղանակով ստեղծված նորակազմություններում քանակապես գերակշռում են բաղադրիչների ստորադասական հարա-

բերությանը կապված համադրական բարդությունները, որոնք, ըստ բաղադրիչների քանակի, առավելապես երկբաղադրիչ են:

2.Նորակազմ բարդություններում առավել գործուն են գոյական+գոյական, բայ+գոյական, գոյական+բայ, ածական+գոյական բառակազմական կաղապարները:

3.Բառաբարդման եղանակով ստեղծվում են առավելապես գոյականներ և ածականներ՝ թե՛ համադրական, թե՛ վերլուծական կազմություններով:

Բանալի բառեր – բարդ բառեր, բառակազմական կաղապարներ, բառի հիմք, նորարարություն, դիպվածային բառեր, բառային կազմ, ստորադասական կապակցություն, համադրական բարդություն, հոդակապով բարդություն

ЛУИЗА МЕЛКОНЯН – Модели словосложения в неологизмах. – В статье рассмотрены формы словосложения неологизмов. Неологизмы, созданные посредством словосложения, в большинстве своём соединены подчинительной связью и в основном являются соподставительные построения. При возникновении неологизмов наиболее действенны следующие формы словосложения: существительное + существительное, глагол + существительное, существительное + глагол, прилагательное + существительное. Неологизмы с сочинительной связью не слишком многочисленны, главным образом представляют собой аналитические построения и созданы путём подчинительного, соподставительного и соединительного сложения.

Ключевые слова: сложные слова, структуры словообразования, основа слова, неологизм, окказионализмы, словарный состав, подчинительное сочетание, соподставительное сложное слово, сложные слова с соединительным гласным

LUIZA MELQONYAN – The Models of Compounding in Neologisms. – The article presents the forms of neologisms. In neologisms, formed by means of word combinations, a larger part are connected with subordinating relations, which, in general, are considered to be contrastive combinations. As for neologisms, the most effective and prevailing forms of compounding are the following: noun + noun, verb + noun, noun + verb, adjective + noun. Coordinative combinations are not great in number; they are mainly considered to be analytical combinations and have casual value.

Key words: compound words, word formation models, the basis of the word, the particle of the word, neologisms, casual words, subordinating compositions, contrastive compositions, copulative compositions